

(۷۳) به روش شیعه در تفسیر مراجعه شود .

(۷۴) به توحید صدوق و جلد دوم بحار و نهج البلاغه و جلد اول وافی مراجعه شود ، که خطبه های توحید امیر المؤمنین و حضرت رضا علیهما السلام مطالب مشکله معارف را در بردارد ، و همچنین از ائمه دیگر ، نیز کلمات و خطب نقل شده است که علامه مجلسی درج ۲ بحار جمع آوری و قسمتی از آنها درج ۴ بحار به عنوان احتجاج درج شده است .

(۷۵) - به ص ۳۶۵ رشته های اختصاصی علوم شیعه مراجعه شود .

جمعی از فلاسفه

در تهیه تو ضیحات ذیل از شماره (۷۶) تا (۸۹) از مجلدات مختلفه کتابهای «وفیات الاعیان» تألیف «ابن خلکان» و « راهنمای دانشوران» بر قمی و «الکنی والالقب» تألیف «حاج شیخ عباس قمی» و «اعیان الشیعه» تألیف «سید محسن امین عاملی» و «الذریعه» تألیف « آقا بزرگ تهرانی» «ریحانة الادب» «تألیف محمد علی مدرس تبریزی» و اطلاعات متفرقه استفاده شده است ، برای رعایت اختصار از نقل مفصل مدارک ، در ذیل این قسمت از توضیحات خود داری شد .

(۷۶) فارابی ، معلم ثانی

ابونصر محمد بن طرخان فارابی ، از اعظم فلاسفه نامی اسلامی ، در قرن چهارم بود ، و نخستین فیلسوفی است که در دوره اسلام ظهور کرده ، و روی همین اصل او را «استاد الفلاسفه» مینامند ، و ملقب به «معلم ثانی» (معلم اول ارسطو است) میباشد ، فارابی تألیفات زیادی دارد که از آن جمله است :

« آراء اهل المدينة الفاضله » و «احصاء العلوم» و «تحصیل السماده» و «جوامع السياسة» و «فصول الحکم» و «عیون المسائل» و . . . فارابی در سال ۳۳۷ هـ یا ۳۹ و یا ۴۰ و یا ۴۱ هـ در دمشق وفات نمود .

(۷۷) ابوعلی سینا؛ شیخ الرئيس (۴۲۳ - ۴۲۷)

حسین بن عبدالله بن سینای بخاری، مکنی به ابوعلی و معروف به شیخ الرئيس، از بزرگان فلاسفه اسلامی اوائل قرن پنجم هجری، و از اطباء نامی بوده است. شیخ الرئيس در ۱۰ سالگی از اصول و قواعد عربیه فارغ شده و در ۱۲ سالگی در بخاری فتوی میداد؛ و در ۱۶ سالگی «قانون» را در طب نوشت و در ۲۴ سالگی در همه علوم فارغ التحصیل بود؛ شیخ الرئيس تألیفات زیادی در تمام علوم دارد که از جمله آنها است: الاشارات والتنبیها (در منطق و حکمت) العاصل والمحصل. الحکمة العرشیه، دانش نامه، الشفا؛ عبون الحکمة، القانون، اربع مسائل (در معاد) و...

اغلب کتابهای ابن سینا بزبانهای خارجی ترجمه شده و در قرون متمادی در مجامع علمی اروپا تدریس میشده است. ابن سینا در ۴۲۷ هـ وفات نمود و قبر او در «همدان» است.

(۷۸) شهاب الدین سهروردی، شیخ اشراق

ابوالفتح یحیی بن حبش بن امیرک ملقب به شهاب الدین سهروردی معروف به شیخ اشراق از مشاهیر فلاسفه اسلامی است که در اصول فقه و فقه نیز بد طولانی دارد و شاعر خوبی هم بود.

تألیفات زیادی دارد که از آن جمله است: التفتیحات، هیاکل النور، شرح الاشارات، مبدء و معاد، المطارحات، التلویحات، حکمة الاشراق رساله فی اعتقاد الحکماء، رساله قصه الفریبة الفریبة (این سه کتاب و رساله با تصحیح و مقدمه دهانری کرین) در ۳۵۰ صفحه چاپ در تهران (سال ۱۳۳۱) شده است. شیخ اشراق مدتی به «حلب» رفت و در آنجا متهم به بی دینی و زندقه شد و همانجا در سال ۵۸۷ هـ کشته شد.

رفع اشتباه: شیخ شهاب الدین سهروردی «شیخ اشراق» را بعضی ها با «ابو حفص شیخ شهاب الدین عمر بن محمد بن عبدالله سهروردی» قبیله شافعی اشتباه میکنند، در صورتیکه «ابو حفص» مؤسس سلسله سهروردیه، از سلسله صوفیه است و «شیخ الشیوخ» بغدادی بوده که در سال ۵۶۳۲ هـ در «بغداد» درگذشت و غیر از شیخ اشراق است.

(۷۹) خواجه نصیر طوسی (۵۹۷ - ۶۷۲)

خواجه نصیر الدین محمد بن محمد بن حسن جهرودی طوسی، از

اکابر فلاسفه الهی است، علاوه بر اینکه در علوم یگانه عصر خود بود در سیاست هم دخالت میکرد، و وزیر «هلاکوخان» بود، و توانست «مقول» را تحت نفوذ خود درآورد. خواجه اشعار نفزی هم سروده است،

در کتاب «شخصیت خواجه نصیرالدین» از صفحه ۴۴ تا ۵۹ اسامی ۱۱۱ کتاب و رساله را برای خواجه می‌شمارد که از آنهاست: آغاز و انجام درمبیده و معاد، اخلاق ناصری، اساس الاقتباس (در منطق) استخراج التوquیم، الاشکال الکرویه، الاعتقادات، الامامة، اوصاف الاشراف، بقاء النفس، تجرید الاعتقاد (الكلام) تحرير اصول الهندسة اقلیدس؛ جام گیتی نامه، الجبر و القدر، شرح اشارات ابن سینا، شرح اصول کافی، قواعد العقائد؛ سی فصل در معرفت تقویم... و از آثار مهم خواجه: ساختمان رصد خانه و تأسیس کتابخانه «مراغه» است که دارای ۴۰۰۰۰ کتاب بوده است.

(۸۰) شمس الدین محمد ترکه

شرح زندگی او در مقدمه رساله «قواعد التوحید» او، و بنقل از کتاب «جامع الاسرار» تألیف سید سعید رحمد آملی، چنین نوشته است:

«امام فاضل و حکیم عارف، صدر الحق والملة و الدین، ابو حامد محمد اصفهانی، از علم و حکمت بسوی عرفان برگشت، و در این زمینه کتابها و رسائلی تألیف نمود که از آن جمله است: رساله در وجود مطلق، حکمة المنیمة حکمة الرشیدیة، الاعتماد الکبیر...»

قواعد التوحید نیز که از تألیفات اوست با شرح صائِن الدین علی بن محمد ترکه در سال ۱۳۱۵ هـ چاپ شده است.

(۸۱) سید محمد باقر استرآبادی، میر داماد

اذا کابر فحول علمای قرن بانزدهم هجری و از عظامای فلاسفه الهی اسلامی است که جامع بین معقول و منقول بوده، و در حل مشکلات فقهیه و حدیثیه بی نظیر وده است. و از شاگرد های شیخ حسین عاملی پدر شیخ بهائی است.

و تألیفات او در حدود ۵۰ جلد است که از آن جمله است: القیسات، الجندوات، النقدیات، سدرة المنتهی (در تفسیر) الرواشح السماویة فی شرح الاحادیث الامامیه؛ شارح النجاة (در فقه)، حاشیة استبصار شیخ طوسی، حاشیة الهیات شفا، حاشیة صحیفة سجادیة، حاشیة من لا یحضره الفقیه، دیوان شعر بعرری

وفارسی و . .

سال ۱۰۴۱ در گذشت و در نجف مدفون شد .

(۸۲) صدرالدین شیرازی، صدر المتألهین

صدرالدین محمد بن ابراهیم شیرازی معروف بملاصدرا و ملقب به صدر المتألهین، از عظامای فلاسفه الهی، در اواسط قرن یازده هجری است . ملاصدرا حکیمی متأله، زاهدی منزوی، عالمی بصیر و جامع بین معقول و منقول بوده و بنا بر نوشته استاد « شیخ محمد رضا المظفر » (در مقدمه جزء اول « اسفار » طبع جدید) صدر المتألهین یکی از اقطاب فلاسفه الهی، و از نقطه نظر علمی و در مکاشفه و عرفان در درجه اول بزرگان اسلامی قرار دارد .

تالیفات ملاصدرا به ۵۰ جلد میرسد که از مهمترین آنهاست : الاسفار الاربعه، المبدء والمعاد، الشواهد الربوبیه، الشاعر؛ الحكمة العرشیه، شرح الهیات الشفاء؛ اتحاد العاقل و المعقول، شرح اصول کافی، مفاتیح الغیب، تفسیر بعضی از قرآن، از اساتید ملاصدرا « میرداماد » است؛ و ملاصدرا مدت ۱۵ سال تمام در قریه (كهك) که از دهات « قم » میباشد، مشغول عبادت بوده است و هفت بار پیاده زیارت بیت الله مشرف شد؛ و در مرتبه هفتم در سال ۱۰۵۰ ه در بصره وفات نمود و در همانجا دفن شد .

(۸۳) محمد سعید قمی، قاضی سعید

محمد سعید بن محمد مفید قمی، معروف به قاضی سعید از بزرگان فلسفه و از عظامای امامیه و عارفی متشرع و حکیمی الهی بود . قاضی سعید از شاگردان مرحوم « ملا محسن فیض » بوده و تالیفاتی دارد که از آن جمله است : الاربعین، اسرار الصلوة، حاشیه اثو لوجیای ارسطو، حاشیه شرح اشارات خواجه، شرح توحید صدوق و . . . قاضی سعید، در علوم شرعیه نیز متبحر بود و روی همین اصل مقام قضاوت را در « قم » داشت و در سال ۱۱۰۳ ه در گذشت .

(۸۴) ملا علی نوری

آخوند ملا علی بن میر جمشید مازندرانی نوری اصفهانی، حکیمی است ربانی، حکمت را پیش « آقا محمد بیدآبادی » و دیگر حکمای وقت خواند،

و تألیفاتی از قبیل: حاشیه‌ی اسفار و حاشیه‌ی شرح فوائد احسانی و حاشیه‌ی شواهد ربوبیه و تفسیر سوره‌ی توحید و... دارد و در سال ۱۲۴۶ هـ در اصفهان در گذشت.

(۸۵) آقا علی زنوزی، مدرس

فرزند ملا عبدالله زنوزی، از مشاهیر حکمای اسلامی اوایل قرن ۱۴ هـ است، که جامع معقول و منقول بوده، و در مدرسه‌ی عالی سپهسالار تدریس میکرد، و به حکیم‌الهی و استادالاساتید و صوف بوده، و از تألیفات اوست: بدایع‌الحکم و حاشیه‌ی اسفار، و سهیل‌الرشاد فی احوال‌المعاد و النفس کل القوی و... و در سال ۱۳۰۷ هـ (با ۱۳۱۰ هـ) در تهران وفات کرد.

(۸۶) آقا محمد بیدآبادی

آقامحمد بن رفیع بیدآبادی از مشاهیر حکمای اوایل قرن ۱۲ هجری است که در اصل گیلانی بوده و سپس در بیدآباد اصفهان اقامت گزیده و در سال ۱۱۹۷ هـ در اصفهان در گذشته است.

(۸۷) آقامحمد رضا قمشه‌ای

آقا محمد رضا قمشه‌ای اصفهانی، حکیمی متأله و فیلسوفی مشهور است که از اکابر مدرسین اوایل قرن ۱۴ هـ بوده که نخست در اصفهان بتدریس فلسفه و عرفان مشغول و سپس بتهران آمده و در مدرسه‌ی «صدر» مشغول تدریس بود و تألیفاتی از قبیل: «الاسفار الاربعه و تحقیقها» و «حاشیه‌ی بشر قیصری» بر «فصوص‌الحکم» و حاشیه بر اسفار ملا صدرا و غیره دارد و در سال ۱۳۰۶ هـ در تهران وفات کرد.

(۸۸) محمد فیض کاشانی ملا محسن

محمد بن مرتضی معروف به ملا محسن فیض از اکابر علمای شیعه، در قرن یازدهم هجری و از شاگردان «صدر‌المتألهین» و جمعی دیگر از بزرگان بود. فیض باینسکه فقیه کاملی بود، در عین حال حکیمی محقق و عارفی ربانی بود، و اشعار و غزلیات نغزی دارد، و تخلص شعری او هم «فیض» بوده. فیض ۱۲۰ جلد تألیف دارد که از جمله آنهاست: تفسیر صافی، اصول المعارف، اصول العقائد، تشریح‌العالم (در هیئت) تناء المصومین، الحقائق، قره‌المیون، وافی (در فقه) و النخبة (خلاصه‌ی تمامی دو ره فقه در سه هزار بیت) الکلمات المکتونه، المحجة البیضاء فی احیاء الاحیاء و...

فیض در ۱۰۹۱ وفات نمود و قبر او در کاشان است.

(۸۹) ملاهادی، حاجی سبزواری (۱۴۱۴-۱۳۸۹)

ملاهادی سبزواری از اعظم فلاسفه اسلامی قرن سیزدهم هجری است، و مدتهادر سبزواری و در مشهد مقدس بمنطق و فقه و اصول و ریاضت باطن اشتغال یافته و سپس باصفهان رفته و از اسانید آنجا، «آخوند ملا اسمعیل اصفهانی» و «آخوند ملاعلی نوری» در قسمت حکمت اشراق استفاده کرده و بعداً بخراسان مراجعت نموده و مشغول تدریس تفسیر و فقه و فلسفه میشود و بعد در سبزواری مدت چهل سال مشغول تدریس میشود.

و از تألیفات اوست: حاشیه بر اسفار؛ حاشیه بر شواهد الربوبیه، اللئالی المنتظمه (در منطق) غرر الفرائد (در فلسفه که هر دو با شرح و حواشی خود حاجی بکجا چاپ شد و جزو کتب درسی طلاب علوم دینی است)، نبراس و مقیاس (در فقه) و . . . حاجی شعر میسرود و دیوان غزلیات او بارها چاپ شده است.

(۹۰) اتحاد، ارجاع بخدا و رسول و اولی الامر، شوری

قرآن مجید، مسلمانها را، از اختلاف و افتراق میترساند، و بیگانگی و اتحاد دعوت میکند، و منشأ اختلاف را هر چه باشد؛ (موضوعات خارجی یا احکام) با امر کردن بشوری، و ارجاع نمودن بخدا و رسول و اولوالامر، رفع مینماید؛ این مطالب از آیات زیر استفاده میشود:

در سوره آل عمران آیه ۹۹ میفرماید: «واعتصموا بحبل الله جمیعاً ولا تفرقوا، واذکروا نعمة الله علیکم ان کنتم اعداء اقلاب بین قلوبکم».

و میفرماید: «یا ایها الذین آمنوا، اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم. فان تنازعتم فی شیء فردوه الی الله و الرسول؛ ان کنتم قومون باله و الیوم الاخر. ذلک خیر و احسن تأویلاً.» نساء آیه ۶۳.

و میفرماید: «ان الذین فرقوا دینهم، وکانوا شیعیاً، لست منهم فی شیء. انما امرهم الی الله ثم ینبئهم بما کانوا یفعلون» (انعام آیه ۱۶۱).

و میفرماید: «و لا تكونوا من المشرکین، من الذین فرقوا

دینهم و كانوا شیعاً ، کل حزب بما الیهیم فرحون . روم آیه ۳۱ .
 ومیفرماید : « و اذا جاءهم ازمن الامن او الخوف ، اذا عوا به ،
 و لو ردوه الی الرسول و الی اولی الامر منهم : لعلمه الذین
 یمتنبطونه ، و لو لافضل الله علیکم و رحمته لاتبعتم الشیطان الاقلیاء »
 (نساء آیه ۸۴) .

ومیفرماید : « و الذین استجابوا لربهم ، و اقاموا الصلاة ، و
 امرهم شورى بینهم . الخ » (شوری آیه ۳۷) .
 ومیفرماید : « فبما رحمة من الله لنت لهم ، و لو كنت فظاً
 غلیظاً لقلب . لانتفضوا من حولك فاعف عنهم و ساورهم فی الامر فاذا
 عزمت فتوکل علی الله » (آل عمران آیه ۱۵۴) .
 (۹۱) بیان این مطلب در مسئله ولایت خواهد آمد .

(۹۲) بدلال آیه کریمه : « و جعلنا منهم ائمة یمهدون بامرنا
 لما سمروا و كانوا بآیاتنا یوقنون » - سوره سجده آیه ۲۴ و آیه کریمه :
 « و جعلناهم ائمة یمهدون بامرنا » (سوره انباء آیه ۲۳) و آیات دیگرى که
 مشتمل بمعنی امامت بحق میباشد .

(۹۳) ابوزین روایت میکند که از پیغمبر اکرم پرسیدم : خدای پیش از
 آنکه خلق را بیافریند کجا بود ؟ فرمود : در عاء بود (عاء ابرتیره است)
 روایت در اسبوطی در در المنثور جلد ۳ ص ۳۲۴ از مسند طیب السی و مسند
 احمد و صحیح ترمذی و صحیح ابن ماجه و تفسیر طبری و عظمت ابوالشیخ و
 اسماء و صفات بیهقی و از ابن منذر و ابن مردویه روایت میکند .

(۹۴ و ۹۵) در روایاتی که بدو آفرینش و همچنین روایاتی که عالم ذر را توصیف
 میکند متفرقه و بسیار زیاد است ، رجوع شود بتفسیر در منشور سیوطی ذیل
 آیه « و کان عرشه علی الماء » (سوره یونس آیه ۷) و آیه (و اذاخذ ربك)
 (سوره اعراف آیه ۱۷۱) و ذیل سایر آیات مر بوطه با بتداء خلقت
 (۹۶) حدیث قدسی ، مروف پیوسته بنده ام بمن نزدیکی میجوید تا آنجا که چشم

بینا و گوش شنوا و دست توانای او شوم ، این حدیث راستی و شیعه در
 کتابهای خود نقل کرده اند

(۹۷) بکتابهای تمدن اسلام مراجعه شود .